

ФИЛОЗОФИЈА, ТЕОРИЈА, НАСТАВА ИСТОРИЈЕ

Др Јован Сџириковић

ИСТОРИЈСКА ДИСТАНЦА И ДРУШТВЕНИ ЗАБОРАВ

Историјска наука, у својим промишљањима и настојањима да објективно сагледа оно што се десило - да опише, пронађе генезу појавног облика, индивидуалног и колективног понашања, да сагледа последице, да синтезом извуче мишљења и дјелотворне закључке - увела је синтагму историјске дистанце која је, самим тим што се историја много ослањала на њу, постала проблематична и спорна, јер се њени досадашњи резултати нијесу показали богзна колико дјелотворни. Тој дистанци стоји као пандан феномен, такође, историјског значења, али у психоаналитичкој конотацији зове се историјски или друштвени заборав. Да ли је заборав, између осталог, и последица историјске дистанце? Ако јесте, шта с дистанцом као чињеницом која нити је објективна нити дјелотворна, и која сугерише потребу да се историја заборави? Намјере историјске науке су јасне: дистанцом се

хтјела, између осталог, елиминисати, отклонити или анестезирати, ублажити људска осјећајност узрокована непосредним догађањем, појавом личног искуства, и на том отклањању историја покушава да само резонансом мозга, без учешћа срца као метафоре осјећања, дође до истине. Древна философска, односно психолошка, мисао зна за феномен да има много ствари које срце посједује и препознаје а мозак не разумије, тј. из чега би требало да произађе питање да ли мозак и својом супарном и егзактном анализом и синтезом, апстракцијом и конкретизацијом, индукцијом и дедукцијом, може да одговори људски и тачно без учешћа срца? Шта ако је мозак јалов, а нема ничег већег од разума? Зашто би постојао тај дуалитет парадоксалности код човјека мозак - срце, разум - емоција, да није неопходан? Зар би природа кроз биологију утемељила нешто што би било човјеку сувишно?

Данас, када се завршава историјски лук другог миленијума, и лук једне генерације која је била суочена са злочиним који се зове фашизам, мора се поставити питање шта је то ова цивилизација учинила против фашизма?

Њен егзибиционизам, праћен неслућеним научним достигнућима, све више мирише на концепт: ко хоће самном, нека се одрекне себе. Технолошка еманципација ове цивилизације, сигуран сам, не служи много човјеку. Смисао егзистенције једног живота, једне генерације, па и цивилизације, мјери се степеном њиховог учинка у савладавању зла као онтолошке категорије на основу сопственог и историјског искуства зала.

Злу, као природном својству врсте којој човјек припада, иманентна је борба као облик супротстављања злу. Зато се свака мора упитати за свој допринос злу или добру, јер судбина колектива коме човјек припада зависи од понашања сваког човјека понаособ. Како је ова цивилизација почела злочиним, а њена етика забраном и казном, поставља се питање: колико су данашња казна и забрана примјерене природи коју носи човјек као индивидуалну и колективну одредницу? Има ли ишта опасније по човјека него прецијенити његову суштину?

Шта, у ствари, човјек јесте поред тога што је и *homo politicus*? Одговор сlijеди: човјек је, прије свега, биолошко или биопсихолошко биће. То је његова генетичка датост, с онтолошким својствима о којима ћемо рећи понешто, како бисмо боље разумјели ову тему. Затим: да ли је човјек биопсихолошка константа, или биће подложно трансформацији, еманципацији? Потом: да ли уопште постоји морална

еманципација, и како се, и чиме се она може доказати? Творац етичког идеализма, Имануел Кант, записао је да политика не може да учини ни један корак а да се прије тога не поклони моралу. Политика која је заборавила морал коштала је преко 50 милиона жртава - толико је стајао један искорак у "еманципацији" ове цивилизације. Напокон: да ли је уопште могућно разумјети политичка опредјељења ако се апстрахују човјекове генетичке датости? И низ других питања... Та су питања мучила многе значајне умове, а ја бих овом приликом поменуо двојицу најмаркантнијих мислилаца деветнаестог вијека. То су Маркс и Фројд. Сад ћу, не без разлога, и овог пута цитирати оба ова научника, како бих покушао да докажем да су њихова мишљења о неким особинама човјека потпуно идентична.

Ево шта Маркс у 18 бримеру Луја Бонапарте, пише:

"Људи праве своју властиту историју, али је не праве по својој вољи, не под околностима које су сами изабрали него под околностима које су непосредно затекли, које су дате и наслеђене. Традиција свих мртвих генерација притискује као мора мозак живих. И управо када изгледа да су заузети тиме да себе и ствари преокрену, да створе нешто чега још није било, управо у таквим епохама револуционарне кризе они бојажљиво призивају у своју службу духове прошлости, позајмљују од њих имена, бројне пароле, костиме, да би, прерушени у то пречасно рухо и помоћу тог позајмљеног језика, извели нови светскоисторијски приказ".

А ево како је Фројд артикулисао:

"Та традиција само лагано узмиче пред утицајем садашњости, пред новим променама. И све док она дјелује кроз Нац-ја, она игра моћну улогу у човјечјем животу, улогу која је независна од економских прилика".

Не заборавите при том ни Марксов тестамент, у коме каже да не би требало окривљавати њега и његову теорију ако човјечанство буде са својим смијешним побједницима, пливало у крви.

Да ипак појемо од Фројда, јер је он на својој кожи осјетио фашизам, и шта је он написао о психологији човјека под утиском те идеологије - дакле, о психологији фашизма.

Деструкције фашиста које је доживео и видео натјерале су великог проницатеља и промишљатеља људске природе да утемељи своју познату теорију о танатос-нагону. Толики степен агресивности као човјекове биолошке датости изненадио је и запањило и самог

Фројда. Од тада, његова промишљања о човјековој природи носе изразито песимистички тон, тако да су оптимисти назвали његово учење **песимистичком антропологијом**. Оптимизам сам по себи је знак велике и озбиљне површности иако је он веома функционалан за људску егзистенцију, али сам није у могућности да сиђе до коријена ствари. Уосталом, и песимизам и оптимизам су животни ставови, и готово немају никакав утицај на ход људске врсте. И тако је Фројд неком свом оптимистички расположеном критичару одговорио да је он, тај критичар, у праву у свим споредним стварима. Затим су уследили озбиљне замјерке од социолога и педагога, тврдећи при том да је човјек по природи добро биће и у начелу спреман за сарадњу и љубав, а то што он није такав, криве су прилике у којима он живи - а не он сам. Оне га, те прилике, а не његова природа, гоне да буде агресиван.

Сљедеће питање је незаобилазно кад је посриједи фашизам. Које су то околности натјерале фашисте да се препусте толикој агресiji? Које су их околности натјерале да од људског тијела праве сапун, а од коже рукавице? Фројд никад није порицао органску основу менталног живота, па према томе и агресiji, и то није спорно ни у научном погледу. Спорно је сљедеће: да ли ће човјек успјети да се ослободи таквих нагона и држи их под контролом свјесности, или ће остати роб деструктивних импулса који стижу из његове биолошке дубине, с његовог дна, односно, да ли ће човјек "из царства нужности прећи у царство слободе"?

Фројдове социолошке и психолошке оцјене су биолошке основе човека, утемељене на научним сазнањима а не на идеолошким непомирљивостима. Сљедеће Фројдово запажање говори о непостојању толиких неподношљивости са марксизмом. Он је позитивно оцијенио Октобарску револуцију, и рекао је да је она величанствен покушај "да, упркос непожељних појединости, ипак дјелује као порука боље будућности". И кад су га запитали зашто није ни црвен ни црн, одговорио је да би човјек морао да буде боје свога меса.

Промишљајући о фашизму као агресiji **par excellence**, неодољиво се намеће још један цитат који је отац психоанализе записао послiје Првог свјетског рата: "Човјек није кротко биће коме је потребна само љубав... Он је у великој мјери склон агресiji. Ближњи му, стога, не представљају само могућег помагача, већ и искушење да на њему задовољи своју агресiju, да искористи без накнаде његов рад, да га без његове сагласности искористи, да присвоји његову имовину, да

га понизи, да му причини бол, да га мучи и да га убије. **Homo homini lupus.** Има ли когод храбрости да порекне ову изреку, послије свих животних и историјских искустава? Свирепа агресија, што су нам историјске околности показале и садашња догађања сугеришу, чека неку провокацију, која никад није сразмјерна степену агресије. Свирепа агресија се тако, ставља у службу неке замисли (готово да није важно које, битно је да она преко те замисли може реализовати своју биолошку напетост коју није у стању, због недостатка других околности, да усмјери у неке друге активности). Свирепа агресија, користећи тренутак историјских, временских и осталих слабости када попусте све духовне силе које је обуздавају - дакле, кад нестане тај унутрашњи човјеков полицајац који се зове морал или етика и уништи се онај спољни полицајац који се зове забрана или закон - свирепа агресија ступа на историјску сцену и разобличи човјека као дивљу звјер која не штеди ни сопствену врсту." Ерих Фром је, у књизи "Анатомија људске деструктивности" написао да је човјек једино живо биће, за сада знано, које уништава своју врсту без икаквог разлога, сем искључиво да се задовољи слијепа и свирепа агресија.

Шта може рећи ова цивилизација послије познатих грозота сеобе народа, продора и пустоши Хуна, шта рећи послије освајања Јерусалима који су извршили побожни крсташи, шта мислити послије ужаса Првог свјетског рата? Мораће човјек, пред овим истинама, да погне главу, рећи ће познати научник. У чувеном писму "Чему рат", упућеном Алберту Ајнштајну, Сигмунд Фројд каже: "Рат је, ипак, по мери природе биолошки сасвим оправдан, и практично се тешко може избећи". Али постоји неколико начина, како тврди Фројд и да се грозоте спријече. Прво: призивање у помоћ оног другог пара који се зове Ерос, односно љубав. Друго је кроз процес идентификације - саосјећања и поистовјећивања са својим ближњим, дакле са човјеком. И, најзад, брана свирепој деструкцији јесте људски разум, гдје су људи и заједнице своју свирепост потчинили диктатури ума.

Међутим, и сам Фројд резигнирано закључује: све је ово утопијска нада, и нерадо помишљамо на оне млинове који мељу тако споро, да ће човјек прије умријети од глади него дочекати брашно. Да ли је, стварно, казна која ће остати упамћена, казна као дио савјести, као опомена забране, једини начин да се људски ум доведе "к познанију права"?